

РОЛЯТА НА ТВОРЕЦА В ИЗГРАЖДАНЕТО НА КНИЖОВНИЯ ЕЗИК:

П. Р. СЛАВЕЙКОВ И Т. Г. ШЕВЧЕНКО

Албена Стаменова

Анотация: Статия присвячена на анализ особенностите на употребата на лексични и фразеологични средства в творбите на българския поет, публицист, писател, преводач и фолклорист П. Р. Славейков и украинския поет Т. Г. Шевченко. Определят се някои общи и особености в тяхната творческа дейност. Подчертава се определящото влияние на двамата автори на развитието на българския и украинския литературен език.

Ключови думи: Петко Славейков, Тарас Шевченко, влияние, литературен език, лексика, фразеология

Настоящата статия ще се опита да очертае някои основни приноси на двамата автори в българската и украинската национална литература – П. Р. Славейков (1827-1895) и Т. Г. Шевченко (1814-1861) – в развитието на книжовния език на своя народ. Сравнението между тях е избрано неслучайно. Преди всичко то е оправдано от гледна точка на хронологията. 40-те години на XIX век са началото на творческата и обществена активност и при двамата, въпреки че разликата във възрастта им, макар да не е значителна, изиграва своята роля. Когато съвсем младият Славейков през 1843 година стъпва на обществената и литературната сцена в България, Шевченко вече е удивил културната общественост в Русия с мощта на своята поетическа дарба, а когато Украйна се прощава със своя велик син, Петко Славейков навлиза в своята творческа зрялост, на която предстои да даде най-добрите си плодове. Все пак известното разминаване в периодите на активност не може да засенчи факта на огромно влияние от страна на всеки от тях върху развитието на литературата и езиковите нормотворчески процеси.

Културният и обществено-политически контекст в двете страни, в който се развиват и изживяват тези две дарования, при всичките си разлики, показва и значителни сходства. И украинският, и българският език се развиват в условия на липса на собствена държавност на народа, който го говори, на възпрепятстване на нормалното развитие на просветното дело, науката, публицистиката, литературата и обществото като цяло. И украинският, и българският книжовен език едва-що са положили своето развитие на народна основа и правят първите си стъпки по пътя на обогатяването и развиването на изразните си възможности, на изживяването на художествения си потенциал на всички нива, на

нормализация и стилова диференциация. Впечатляващо е също така, че и двамата творци нямат достатъчно влиятелни и съизмерими със своя талант предшественици в литературата (особено съществено и видимо е това при Славейков), което прави техния принос толкова по-значим.

Всички тези обстоятелства ни дават основания да потърсим паралели между приноса на всеки от тях за развитието на книжовния език на своя народ. Литературното наследство на двамата творци е изследвано многостранно и задълбочено. Тук ще съсредоточим вниманието си върху лексикалната и фразеологичната страна на езика им.

Петко Славейков е поет, публицист, фолклорист, учител, преводач, активен и авторитетен политически деец в следосвобожденска България. Творчеството му е богато и разностранно както по жанр, така и по тематика, като приносът му към развитието на новия български книжовен език (НБКЕ) е най-значителен за усъвършенстването на публицистичния, художествения и поетичния стил.

Едва 16-годишен, Славейков се отдава на просветителска и общественическа дейност. Двете десетилетия на всеотдаен учителски труд го обогатяват с познания за родния му език, за народното творчество, за културното и политическото положение на народа. През 1864 година, вече познат с литературната и публицистичната си дейност, завоювал авторитет сред просветените обществени слоеве, той се установява в Цариград. Следва десетилетие на напрегнат и плодотворен труд на полето на журналистиката, литературата, превода, обществената дейност. След Освобождението на България до смъртта си Славейков се изявява като политик и журналист и един от строителите на нова България.

Цариградският период е най-блестящият в обществената, журналистическата и литературната дейност на Петко Славейков. Той издава изключително популярните вестници „Гайда“ (1863-1867) и „Македония“ (1866-1872), първите два вестника за жени, четири хумористични издания и едно списание. Превежда и адаптира на български разкази, романи, дидактически произведения, пише статии за своите и други вестници, твори поезия, събира български народни умотворения и фолклор. Тук той извършва и превода на Новия завет заедно с евангелиста Христодул Сичан-Николов по поръчка на Американското библийско дружество.

Творческата му енергия е неизчерпаема, той е една от водещите фигури в обществената и книжовния живот на България през третата четвърт на XIX в. По това време вече са отшумели полемиките около основата на НБКЕ, дискутира се въпросът за

диалектната му основа. Възгледите и практиката на книжовниците не са еднородни и в тези условия приносът на Славейков в утвърждаването, обогатяването и развиването на НБКЕ е огромен. Макар без да има високо образование и филологическа подготовка, той взема становища и влияе върху книжовноезиковите процеси чрез своята активна творческа практика, в която съчетава отлично познаване на българския език, поетически талант, аналитичен усет и критически вкус.

Историците на книжовния език изтъкват, че „възгледите му... в съзвучие с други подобни виждания на неговите съвременници създават основата на предосвободенската ни национальноезикова доктрина“ (Иванова 2012: 297). Преди всичко като основна характеристика на Славейковия език се изтъква неговата *народност*, което едновременно се изразява в две насоки. Едната насока е на уважение към традициите и използването на най-доброто и приложимото от тях. Според него българският език „трябва да се завърне при началото си, където е добре уварден“, тоест той трябва да наследи богатствата на старобългарската и църковнославянската традиция. Втората насока е отчитането на непрестанното развитие на езика, което той уважава и не желае да го сковава в остарели правила – „ний трябва да приближаваме нашия български език към живия изговор на народа“ (цит. по Иванова 2012: 297). Гледната си точка върху необходимостта книжовният език да се гради на съвременна народна основа Славейков изразява така: „Обущата на бащата не мога всякога да са и на сина. Езикът не е нещо изляно в калъп... не е мъртво вещество непроменимо, той е един жив организъм, който непрестанно се изменя, преобразява и развива...“ (цит. по ИБКЕ 1989: 135). Също така той е убеден, че книжовните творци трябва да обогатяват, обработват и усъвършенстват книжовния език, без обаче да накърняват неговата национална специфика. Към неговите изразни средства трябва да бъдат привлечени богатствата на повече народни говори, за да може езикът да подпомага единството на своите носители. Българският книжовен език и неговата граматика трябва да станат първостепенен по важност учебен предмет. Правописът трябва да демократизира езика, а не да създава изкуствени трудности при овладяването му (ИБКЕ 1989: 135-136, Иванова 2012: 296-300, Попов 1983: 23-24).

Книжовната практика на Петко Славейков най-пълно изразява възгледите му. Като цяло тя е демократична и затвърждава образците, които с времето залягат в общобългарската норма. В областта на лексикалната система и словоупотреба приносът му е безспорен. Той допринася за активизирането и закрепването в езика на думи от различен произход, като особено забележимо е това по отношение на църковнославянските, руските и западноевропейските думи.

Като наследство, като писмена и културна традиция църковнославянският език оставя дълбок отпечатък върху творчеството на българските дейци от епохата на Възраждането и завещава на общонационалния български език значителен лексикален пласт. Това са думи, отнасящи се предимно до абстрактни, библейски, църковни, нравствено-религиозни и други понятия от високата културна сфера. Славейков е вещ познавач на старата културна езикова традиция, което личи както от църковнославянското влияние върху ранното му творчество, така и от високото качество на превода на Новия завет, който той извършва през втората половина на 60-те години на XIX век. Чрез неговото творчество в българския език се утвърждават редица книжовни думи от старобългарски и църковнославянски произход, които авторът осъзнава като български и съзнателно и с убеждение употребява, при това като обикновен лексикален материал, без стилистични и експресивни функции. Така се потвърждава фактът на естественото и отдавнашно битуване на тези думи в българската езикова среда и се задълбочава тяхното интегриране в лексикалната система на езика. Такива думи са например: *прелюбезен, гонение, имение, блаженство, съкровище, просвещение, угнетение, блажен, суета, тление, беда, невежество, познание, щастие, възпитание, достойнство* и др. (ИБКЕ 1989: 137, Попов 1983: 33 – 50, Иванова 2012: 326 – 345).

П. Р. Славейков не е руски възпитаник, но руската литература играе решаваща роля в оформянето му като творец. Изучавайки самостоятелно руски език, той го овладява в дълбочина. Чрез неговото творчество в българския език се утвърждават много руски думи в контекста на общото руско езиково влияние върху българския през този период като съставна част от процеса на интелектуализация и разширяване на обществените и културните му функции. При това той се ръководи от принципа заетата дума да е еднокоренна с дума от българския език и да няма пълно съответствие по значение. Около 500 руски думи, въведени от него, и днес са общоупотребими в българския език. Такива са например: *бездействие, верност, влияние, доблест, дружество; безобразен, положителен, отрицателен, завиден, зловец; възприемам, изобличавам, обучавам, тълкувам* и др. Славейков допринася за възстановяването по руски образец на категориите на сегашното деятелно и сегашното страдателно причастие: *отнасящ се, цветущ, необорим, нетъртим* и др. (Попов 1983: 50-66, ИБКЕ 1989: 137).

Не по-малко съществени са лексикалните интернационализми, които се утвърждават в езика ни под влияние на Славейковата публицистика. Някои от тях проникват чрез руски език, напр. *литература, театър, характер, критика, карикатура, принцип, оригиналност, библиография, басня, анекдот, символ* и др., редица термини от точните

науки: *физика, газове, кислород, атмосфера* и др. С посредничеството на руския широко разпространение получават имена с наставка *-изъм*. Други са заети от съответните езици, напр. *банкрутиране, полирам, декларация, център, колония, имунитет, специфичен, конференция, привилегия, вандализъм, инкогнито, опозиция, вариация, либерализъм, консерватизъм, социализъм* и мн. др. (Попов 1983: 64-78, ИБКЕ 1989: 137).

Освен за обогатяването на речника на БКЕ, Петко Славейков допринася и за развитието и обогатяването на фразеологичната му система. Един от основните му източници е народната устна словесност – фразеологични съчетания, пословици и сентенции. Употребата им придава живост и колоритност на речта му. Ето някои примери: *хвърли въдицата, оживяло на сърцето, умира от смях, тръпки ни побиват, нищо и никакви разисквания, плета си кошницата* и др. Той обогатява и общественно-публицистичната и книжовна фразеология със съчетания като: *политическа зрелост, поддържам обвинението, разпалени съперници, равенство на гражданите, свобода на словото, народни представители, добра воля, обществено мнение, историческо призвание, неоправима щета, последна фаза, другари по оръжие, междуособни борби, любовни похождения, в този смисъл, историческа катастрофа, духът на новото време* и мн. др. (ИБКЕ 1989: 138, Попов 1983: 84-90). Днес тези фразеологизми са неразделна част от ежедневието на културния българин.

При Славейков общественикът и литераторът вървят ръка за ръка. Сред обширното му литературно дело поезията заема централно място и именно с нея той си завоюва почетно място в историята на българската литература. Тя впечатлява със своето разнообразие както на тематика, така и на форми и стих. Забележително при него е, че той на практика няма предшественици в българската литература. В средата на 40-те г. на XIX в., когато той стъпва на литературната сцена, българската поезия едва прохожда. „Доколкото може да се говори за художествени творби до тоя период, това са някои твърде несръчни опити за стихотворения или произведения с черковно съдържание“ (ИБЛ II: 288). При липсата на възможност да се учи от големи образци в българската лична поезия, поетът насочва погледа си към българската народна поезия и в творчеството му зазвучава мелодиката на вариации на народната поетична реч. Като първи „книжовен“ и „литературен“ поет, той предвещава залеза на народопоетическата традиция, като я трансформира в нов тип поезия, която в по-голяма степен съответства на изискванията на националното ни развитие в новото време. Чрез неговата поезия се извършва преходът от присъщото на народната поезия силабическо стихосложение и се утвърждава силаботоническото и фактически в нея може да се проследи формирането на поетическия стил в ИБКЕ (ИБЛ II: 308 и сл., Русинов 1980: 203-

207).

Тематичното и жанрово разнообразие в поезията на Славейков е впечатляващо: от любовна лирика, елегии, стихове за природата през патриотични стихове, басни, сатира, епиграми до поеми, драматични произведения, стихове за деца. Не трябва да оставяме без внимание и неговото преводаческо творчество. Мимоходом ще споменем, че П. Р. Славейков е един от първите преводачи на Т. Шевченко на български език. Връзката му с народната поезия се изразява по две линии. Преди всичко той е закърмен с нея, възпитан е в нейния дух, познава я отблизо и я чувства близка. Освен това като фолклорист и събирач на народни умотворения той придобива много широк поглед върху народното творчество и развива безпогрешен вкус към естетическата стойност на фолклора.

Пряк израз на близостта на Славейковата поетична реч с езика на устната поезия е нейната простота, изразителност, живост и неподправеност. Тя засвидетелства безсъюзно свързване, синтактичен паралелизъм, повторения, характерни за народната поезия. В поезията на Славейков народният синтаксис получава значителна книжовна обработка, широко са представени обособените части. В нея рядко се срещат архаизми, а народните и книжовните елементи са органично споени (ИБЛ II: 332-347, Русинов 1980: 203-207).

Т.Г. Шевченко е украински поет, прозаик, художник, етнограф. В литературното му наследство централно място заема поезията и то е смятано за основа на съвременната украинска литература и в много отношения на съвременния украинския книжовен език. Творчеството му преминава през няколко основни периода, които се характеризират с различни особености на тематиката и езиковите средства. Първият, ранният период, през който се появява знаменитият сборник „Кобзар“, се характеризира със съчетаване на романтизъм и реализъм. Вторият период, наричан „Трите години“ (1843-1847 допреди арестуването му) е продуктивен, творческите му възгледи и художествената му система еволюират, тогава се появяват остро сатирични произведения със социална насоченост. През 1847 година той е арестуван заради членството си в тайното Кирило-Методиевско дружество и е заточен на военна служба в Оренбург без правото да пише и рисува. Третият период традиционно е наричан „Периодът на заточението“, когато условията за творчество са изключително неблагоприятни и трудни. Неслучайно през тези години поетът още повече се задълбочава в библийската тематика, изказът му става алегоричен, езоповски, лириката му е наситена с размисли за бъдещ справедлив обществен ред. Последният период обхваща годините от завръщането му от заточението до смъртта му през

1861 година, през който идейната насоченост на творчеството му продължава да е подчинена на идеята за национално и социално пробуждане на украинския народ.

Езикът на Шевченко е разглеждан в различни аспекти, но като цяло се изтъкват следните негови основни характеристики: 1. **Народност**, проявяваща се в дълбоката и неразривна връзка с живите народни говорни извори, в дълбочинното познаване на народния живот; 2. **Емоционална наситеност**; 3. **Многоостранност и богатство** на лексиката, разгърнатата фразеология; 4. **Простота и яснота** на изказа; 5. **Епично-разговорен характер** – използване на обръщения, въпроси, вмъкнати изрази, типични за народния език, диалогична реч. Тези основни негови особености са споени в органично цяло, което превръща езика на поета в основа на съвременния украински книжовен език (Курс 1958: 211-212).

От гледна точка на съдържателността се обособяват няколко тематични кръга: 1. **Производствено-професионална лексика**, свързана основно с дейностите от селския бит и трудов делник, напр. *отара, тесляр, струг, тесла, обоз, човен, байдак, щогла* и др.; 2. **Терминология** от различни области на живота, напр. *поема, проза, поет, чума, проказа, сторож, студент, банкір, князь* и др. Използването на тези два типа лексика не е основна черта на Шевченковото творчество, но в него тя е значително по-широко застъпена, отколкото в произведенията на негови съвременници и предшественици; 3. **Обществено-политическа лексика**: *цар, пан, кат, шинок, шинкар, наймит, невольник, раб, воля, неволя, доля, недоля, горе, лихо, мука, правда, слава* и мн. др. Нерядко дори общоупотребими, обикновено конкретни думи придобиват обобщаващо-абстрактно обществено-политическо звучене, напр. „*У чужому краю Не шукайте, не питайте того, що немає І на небі, а не тільки На чужому полі*“ и мн. др.; 4. **Абстрактна лексика** за означаване на чувства, състояния, морални и физически качества, напр. *надія, скорбь, печаль, краса, серце, мудрість, любов* и др.; 5. **Историческа лексика**, характеризираща основно военния живот и различни страни от хетманската власт, напр. *булава, бунчук, клейноди, козацтво, козацька громада, полковник* и др.; 6. **Диалектна лексика**, която у Шевченко е твърде ограничена по количество. Преди всичко е дискуссионно определянето на дадена дума като диалектна или пък отнасяща се към просторечието или битовата лексика например. Преди всичко такива думи поетът употребява в речта на персонажи или при стилизиране в духа на народния език.; 7. **Руски думи**. Като цяло използването на русизми на оня етап от развитието и състоянието на украинския книжовен език е разбираемо и оправдано. Впечатляващо е, че при обяснимото силно влияние на руския език върху формирането му като творец, в поезията си Шевченко употребява незначителен брой руски думи, при това винаги стилистично мотивирано. Това

става при предаването на речта на персонажи-руснаци или пък за иронизиране, срещат се и някои употребими и днес разговорни думи, напр. *письмо, минутка, обрुчатись, против* и някои други; 8. **Чужди думи и интернационализми.** Т. Шевченко допринася за интегрирането в речниковия състав на формирания се украински книжовен език на такава лексика, която той употребява при назоваване на различни обществени явления, градове, реки, исторически личности, митологични същества, държавни институции, социални отношения, поетико-терминологична лексика и др., напр. *султан, король, шляхта, барон, герцог, герцогиня, патриції, плебеї, галера, гарем, кумир, оргія, сакля, аул, чурек, шашилик, елегія, епопея, епілог* и др.; 9. **Религиозно-култова лексика.** Употребяването ѝ, от една страна, е обусловено от широката ѝ употреба в ежедневиия живот, проникнат от мирогледа и практиката на християнската религия. От друга страна в творчеството на поета такава тематична група е напълно естествена от гледна точка на емоционалния и моралния патос на творбите му. Този патос, вложен в обръщане към най-висшата морална справедливост, често има иронична и изобличителна насоченост. Например: „*Храми, каплиці і ікони, І ставники, і мірри дим, І перед образом твоїм Неутомленніє поклони*“ и др. Изразяващите годишни времена и църковни празници понятия се интегрират с битовата лексика: „*Удовиця у м'ясниці сина привела*“, „*До зеленої неділі в байраках білили Сніги білі*“, „*А в петрівку і спасівку...*“. 10. Близка до предходната тематична група са **църковнославянизмите**, които поетът съзнателно използва със стилистична цел. Броят им нараства през критичните му и революционно настроени творби към тези със социална и библейско-религиозна тематика и се оформя творческото им и разнопланово използване.

Употребата им може да се разграничи в два плана. Първият от тях, по-рядко представеният, е **дословното пресъздаване** на църковнославянските текстове, съзвучни с неговата идея, например като епиграфи към негови творби, напр. „*Дух истини, егоже мир не может прияти, яко не видит его, ниже знает его*“ (Иоан 14:17). По-често у Шевченко обаче е **творческото пресъздаване** на религиозните текстове и въвеждането на отделни църковнославянизми или цели изречения в основния украински текст. Тук се откроява употребата им в две посоки – позитивна и негативна. В първия случай църковнославянизмите се използват за придаване на тържественост и подчертаване на положителни постъпки или природни картини, напр. „*Во Іудеї не було – Промовив гость, – того ніколи, Що нині узриться! Равві! Равві великого глаголи, На ниві сіються новій! І виростуть, і пожнемо, І в житницю соберемо Зерно святеє. Я месію Іду народу возвістити*“. Във втория случай те се използват за задълбочаване на отрицателни характеристики, за създаване на ирония, сарказъм, за подсилване на гнева, напр. „*Пребезумний в серці скаже,*

Що бога немає, В беззаконії мерзіє, Не творить благая. А бог дивиться, чи є ще *Взискающий* бога“; „І *всує* *господа тлаголи*, І *всує* плачється земля“. Особено силно е художественото въздействие в случаите на непосредствено съединяване на високите по стил църковнославянизми с обикновената, дори ругателна украинска лексика, както в случаи като: „І од глибокої тюрми Та до високого *престола* – Усі ми в золоті і голі“; „*Восплач, пророче*, сыне божий, І о князях, І о вельможах, І о царях отих. І *рци*: Нащо та сука, ваша мати, Зо львами кліщилась, щенята? І добувала вас, лихих?“ (Курс 1958: 215-224; примерите са цитирани също по това издание).

Със съзнателната и високохудожествена употреба на църковнославянска лексика в творчеството си, Тарас Шевченко я утвърждава като неразделна част от културния лексикален пласт на украинския език. Старобългарският в основата си църковнославянски език векове наред е лежал в основата на езика на високата култура, религията и науката в украинските земи. Независимо от различията в пътищата на развитие на украинския и руския книжовен език (където църковнославянизмите са значително повече), те са органично присъщи на културния фонд и на украинския език. Лексикалните църковнославянизми в творчеството на великия поет трябва да се възприемат не като руско езиково влияние, а като творческо интегриране на езиковото културно наследство в корпуса на съграждащия се украински книжовен език, като вплитане на осветената от вековете традиция в народната стихия, върху която той се основава. По този начин той легитимира украинския език на голямата сцената на литературата и демонстрира по силно въздействащ начин неговия художествен потенциал.

Дълбоката народност на Шевченковия език се проявява и в широкото използване на разнородна народна фразеология, включително пословици и поговорки. При него тя е представена значително по-ограничено, отколкото при неговия предшественик Котляревски, но е много по-разнообразна и уместно и органично използвана.

Най-широко у него са представени различни емоционални изрази като *ото то й то, та й годі, та й те сказать, нігде правди діть*. Нерядко такива съчетания се доближават до глаголни императиви и изпълняват ролята на казано в изречението: „А *пек тобі*, забув, дурню, що смерт за плечима“, „Шукаю бога, а нахожу *Таке, що цур йому й сказать*“ и др. Също така често се срещат идиоматични изрази, характеризиращи различни състояния на човека или поведението му, които служат за образно обозначаване на явлението, а също и такива със социално заострени характеристики на описваното, напр. „Щоб дома *байдаків не бив*“, „...мовчки *чухали чуби*“, „в *дурні й убрався*“, „Петра на волю *одпустили*...“, „А хлопців в *москалі забрали*...“, „І знову в люде довелось *Проситись в найми*!“ и др.

Значителна група в творчеството на Шевченко са съчетанията със смисъл на сравнение, които поради широката им и честа употреба в народното творчество са придобили смисъла на постоянни характеристики на качества или явления. В преобладаващия случай това са сравнения с качества на животни в положителен или отрицателен смисъл, напр. „*понадувалось, як індики*“, „*мов ласочка крадеться*“, „*мов пси гризуться*“, „*зашіпили, мов гадюки*“ и др. Редица сполучливи характеристики на социални ситуации, направени от твореца, се превръщат в „крилати изрази“ в украинския език, напр. „*Учитесь, читайте, І чужому научайтесь, Й свого не цурайтесь*“, „*Де нема святої волі, Не буде там добра ніколи*“ и др. (Курс 1958: 229-231).

Шевченковият език представлява хармонична смесица от разнородни и разнотилови елементи. Чрез творчеството си поетът утвърждава във формацията се нов украински книжовен език широк спектър лексикални средства от народната говорна стихия и от високия религиозно-философски стил. Съчетавайки ги, той ги подчинява на нов в сравнение с предшествениците му емоционален и идеен патос, на нови творчески и естетически методи и така предизвиква естетическа преоценка на словесните изрази възможности на художествения език. Чрез своята емоционална и могъща въздействаща поезия творецът дава мощен тласък на развитието на поетичния стил. Освен това обаче тя изиграва обществено-естетическа роля, сравнима с ролята на езика на прозата в западноевропейския или руския културен контекст, а именно – тя синтезира „и поетични, и риторични, тоест агитационно-убеждаващи, публицистични, делови, научно-теоретични и други функции“ (Виноградов 1962: 15, цит. по Співвідношення 1963: 29). Като започва да изразява политически, философски, културни и др. понятия със средствата на украинския език, творчеството му се превръща в идейна и естетическа основа и в тласък за развитието на публицистичния, научния и ораторския стил. Фактически творчество на поета поставя началото на функционално-стилистичното разслоение на украинския книжовен език. Той окончателно скъсва със старата традиционна подялба на висок, среден и нисък стил с регламентираните за него изразни модели и средства (Співвідношення 1963: 28-39).

Може да се каже, че богатият лексикон на Тарас Шевченко представлява основата на речниковия състав на украинския език. Езикът на великия поет още през XIX век придобива голям авторитет, което обуславя и неговото широко лексикографско представяне от „Малорусько-німецький словар“ на Е. Желехивски и С. Недилин (1886), през „Словар української мови“ под ред. на Б. Гринченко (1907-1909) до единайсеттомния „Словник української мови“ (1970-1980). В последния от тях, най-подробния и пълно представящ словесното богатство на украинския език, 86% от употребяваната от поета лексика е

включена като нормативна (9458 единици), което представлява 7% от общия лексикален състав на езика, представен в СУМ (Січкав 2003).

От направения преглед се налагат някои изводи.

И двамата творци имат мощно и дълготрайно влияние върху развитието на книжовния език на своите народи. Творческият път на П. Р. Славейков е по-продължителен и дава по-голяма възможност за пълноценна изява в различни сфери – от литературната до политическата. Неговата литературна продукция, при цялата ѝ разностранност, се очертава в две основни насоки – на поезията и на публицистиката. Публицистът, общественикът и поетът в творческата личност на Славейков са неразривно свързани и се допълват. Затова и основните посоки на влияние върху книжовния език са в сферата на поетичния и публицистичния стил, без, разбира се, да се пренебрегва и художествено-белетристичният.

При Тарас Шевченко основна насока на изява е поетичната, макар със своето новаторство и мощно художествено въздействие тя да става основа за развитие на други стилове като публицистичния и ораторския. Без специално да се изявява в областта на публицистиката, творецът я включва органично в своята поезия чрез идейната и емоционална насоченост и художествена реализация на поетичните си творби. На това се и дължат някои от основните разлики в художествения език на двамата дейци.

Без да са теоретици на езика, и двамата са много последователни във въплъщаването в творчеството си на своите виждания за същността и насоките на развитието на езика, които се изразяват в развиването му в демократична насока и в новаторско и творческо сплитане на елементи от живия народен език с елементи от старата книжовна традиция. Все пак Славейков, като журналист с богата практика, е по-експлицитен в изразяването им.

И двамата автори на лексикално ниво демонстрират изключително богатство. По отношение на културната лексика, представена от интернационализмите и църковнославянизмите, те имат заслуга за интегрирането им в системата на книжовния език. Специално във връзка с последните трябва да се отбележи творческата им употреба, като се утвърждава статутът им на неразделна част от културната история на езика. При двамата автори се забелязва известна разлика в използването им, проявяваща се в по-скоро стилистично неутралната им употреба от Славейков в номинативна функция и много често емоционалната, силно стилистично маркирана в положителен или отрицателен емоционален смисъл употреба от Шевченко. В публицистиката на Славейков се наблюдава употреба на русизми в качеството им на заемки за обозначаване на понятия от културната сфера.

Шевченко избягва употребата на руски думи. Този факт е обясним освен с личните му предпочитания и богат лексикален запас, и с това, че той не разработва обществена и политическа тематика по начина, по който прави това един публицист. Така че в този случай не става дума за богатство на езика и лични нагласи при двамата автори, а по-скоро за различия в културния контекст, в стила, тематиката и проблематиката на произведенията им и в творческите задачи, които си поставя всеки от тях.

Пак в рамките на тематично-стиловата специфика на творчеството им се проявяват и разликите в сферата на фразеологията. При Шевченко тя е изключително народна фразеология с оценъчен или сравнителен характер. Славейков обогатява книжовния език освен с фразеология от областта на устната народна словесност, и със словосъчетания и изрази от обществено-политическата сфера, с които той борави като журналист. С течение на времето такива словосъчетания се фразеологизират в езика и днес са естествена и неотделима част от културния лексикон.

Разгледано в сравнителен план, творчеството на двамата колоси на украинската и българската литература – Т. Г. Шевченко и П. Р. Славейков – показва съществени общи черти. Те се изразяват преди всичко в съчетаването на дълбока народност и интелектуалност, на традицията и новаторския подход. Направеният преглед ни убеждава в могъщото въздействие на тези творчески личности върху процесите на обогатяване, интелектуализация и стилова диференциация на книжовните езици до степен то да зададе основните естетически насоки на развитието им и да залегне като крайъгълен камък във формирането им.

Използвана литература:

Виноградов 1962: Виноградов, В. Поэтика и ее отношение к лингвистике и теории литературы – В: Вопросы языкознания, 1962, № 5.

ИБКЕ 1989: Жерев, Ст., Станков, В., Цойнска, Р. История на българския книжовен език. Учебник за XI и XII клас на националното средно училище по култура. С., 1989.

ИБЛ II: История на българската литература в 4 тома. Т. 2 – Литература на възраждането. С., 1966.

Иванова 2012: Иванова, Д. История на новобългарския книжовен език. Лекционен курс. Пловдив, 2012.

Курс 1958: Курс історії української літературної мови. Т. 1 – Дожовтневий період. За ред. академіка І. К. Білодіда. К., 1958.

Попов 1983: Попов, К. Езикът на Петко Славейков. Лексика и фразеология. С., 1983.

Русинов 1980: Русинов, Р. Учебник по история на новобългарския книжовен език. С., 1980

Січкарь 2003: Січкарь, С. А. Ідіолект Тараса Шевченка і сучасні мовні норми. Автореферат

дис. канд. філол. наук. КНУ ім. Т. Шевченка, Інститут філології. К., 2003.

Співвідношення 1963: Білодід, І. К., Їжакевич, Г. П., Франко, З. Т. Співвідношення стилів української літературної мови в порівнянні з іншими східнослов'янськими в період творення національних літературних мов. Доповіді радянської делегації. V міжнародний з'їзд славистів, Софія, вересень 1963 р. К.

Информация за автора:

Албена Стаменова – доцент д-р

Софийски университет „Свети Климент Охридски“

Катедра по Славянско езикознание

бул. „Цар Освободител“ 15, София, 1504

E-mail: albena_stamencva@abv.bg